

ЯСАУИ МҰРАСЫ

Республикалық мәдени-танымдық газеті.

2016 жылғы 14 қазаннан шыға бастады.

№7 (9) шілде 2017 жыл

ХИКМЕТКЕ ТОЛЫ БІР ҒҰМЫР

Нұрғазы НҮРБОЛАТҰЛЫ

Қожа Ахмет Ясауи - Ислам дінінің Орта Азияда кеңінен таралуына түрткі болған, Түркі әлемінің рухани өміріне зор ықпалын тигізген дін ғұламаларының бірі. Толық аты-жөні Ахмет бин Ибраһим бин Иляс. «Пір Түркістан», «Хазреті Түркістан», «Хазірет Сұлтан», «Қожа Ахмет», «Құл Қажы Ахмет» есімдерімен тарихта қалған Қожа Ахмет Ясауи Оңтүстік Қазақстан облысындағы Сайрам (Исфижаб) қалашығында дүниеге келген. Әкесі Шейх Ибраһим Ата, анасы Айша бибі (Қарашаш Ана) еді. Ал, ата тек шежіресі бойынша Хазіреті Әлидің (к.у) ұлдарынан Мұхаммед Ханафияға ұласады.

Қожа Ахмет Ясауи, алғашқы сауатын жеті жасына дейін әкесінен алады. Жеті жасында әкесі қайтыс болған соң, Арыстан Бақтың тәлім-тәрбиесінде болады және Ясының мәшһүр ғалымдарының бірі Шахабuddin Исфижабиден білім алады. Әкесінен кейінгі қамқоры әрі ұстазы Арыстан Баб (Баба) қайтыс болған соң, оның өсиеті бойынша Бұқараға кетеді. Хиждидің үшінші ғасырынан (Миләди 9-10 ғасыр) бері Ислам әлемінің ғылым және мәдениет орталығы болған Бұқарада, Накшбэндия Силсилесінің сегізінші алқасы Қожа Юсуф Хамаданиге (к.с) қол беріп, пір тұтады. Қожа Ахмет Ясауи, 27 жасында ұстазы Юсуф Хамаданимен (к.с) бірге, Мору, Бұқара, Хәрат, Самарканд сияқты

Ислам орталықтарын аралап, халыққа Ислам және Тасаууф құндылықтарын түсіндіреді.

Қожа Ахмет Ясауи, ұстазы қайтыс болған соң, оның үшінші өкілі ретінде Бұқарада қызметін жалғастырады. Біраз уақыт өткен соң, Түркістанға кету туралы рухани тапсырма алады. Шәкірттеріне Әбдулхалик Ғүждуани Хазіреттеріне байлануды өсиет етіп, Ясы қаласына кетеді және өмірінің соңына дейін осы арада міндетін жалғастырады.

Қожа Ахмет Ясауидің тәрбиелеген шәкірттері білімдерін жетілдірген соң, туған өлкелеріне қайтып, Исламды қаз қалпында халыққа жеткізуге тырысты. Қожа Ахмет Ясауидің бүкіл Ислам әлеміне дін жаю үшін тартқан дәруіштерінің саны 99 мыңға жетеді - дейді кей дерек көздерде. Бұл көрсеткіш дәлме-дәл тура болмаса да, Ясауи шәкірттерінің аса көп болғанын білдіреді.

Қожа Ахмет Ясауи Ислам мен тариқат әдебин өлендерімен жеткізді. Кейіннен бұл өлендер «хикмет» атымен танылып, 15-16 ғасырларда бір кітапқа жинақталып, «Диуани Хикмет» атымен кейінгі ұрпаққа мұра боп қалды. Бұл шығарма жай бір өлең емес. Бұл «хикметтерді» Түркі әлемін рухани жақтан алтын шуаққа шомылдың сырлы шырағдан деу керек. Өйткені, бұл шығарма Түркі әлемінде исламның кең таралуына түрткі болды. Исламдық Түркі әдебиетінің ескі жауһары «Құтты біліктен» кейінгі ең ескі әдеби мұра қатарына жататын «Диуани Хикмет», Діни-Тасаууфтық Түркі әдебиетінің алғашқы поэзиялық туындыларына жатады.

Қожа Ахмет Ясауи шәкірттеріне: «Құран және Хадис үкімдеріне сай өмір сүру, әулиелердің сөзіне құлақ тұру, шариғат пен тариқатты біте қайнастырып, бос дүниеге алданбай, әрдайым нәсіпмен күресу» өсиетін қалдырды.

Қожа Ахмет Ясауи бала күнінен Пайғамбардың (с.ғ.с) сүннетіне сай өмір сүруге тырысыпты. Сол себепті, 63 жасқа келгенде «Пайғамбарымыз 63

жасында қайтыс болғандықтан, жер үстінде одан көп жүруден ұялғанын» айтып, құлшылық үйінді ауласынан қабірге ұқсаған бөлме қазып, жер астында өмірін жалғастырады. Жер астындағы құлшылық өмірінің дәл қанша уақытқа жалғасқаны белгісіз.

Қайтыс бола салысымен қабірінің басына кішкене кесене тұрғызылған екен. Арада екі ғасыр өткен соң, Әмір Темірдің түсінде, оның Бұқараны өзіне қарататыны жайында аян береді. Бұл түсті көрген Әмір Темір Бұқараға жорыққа аттанып, жеңіспен оралады да, жеңісіне шүкір етіп, рухани қолдаушысы Ахмет Ясауиге зиярат ете Ясыға келеді. 1396 жылы Қожа Ахмет Ясауидің қарапайым қабірін зиярат еткен Әмір Темір, құрметке лайық сәулетті кесене салуды пәрмен етеді. Кесененің кейбір өлшемдерін өзі арнайы белгілейді. Сол дәуірдің атақты сәулетшісі Қожа Хусейн Ширазидің жоба жетекшілігімен құрылысы басталады. Сыртқы қабырғалары реңді шыны кірпіштермен безендіріліп, жоғары тұсына құран аяттары жазылған. Дуірінің айырықша сәулет туындысы болған Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, һәм діни һәм бағалы сәулет туындысы ретінде дүниенің төрт бұрышынан келген саяхатшылар мен зияратшылардың үзіліссіз бас сұғатын орнына айналды.

ҚЫСҚА-НҰСҚА

МЕГАЖОБА ТҮСІРІЛІМІНДЕ «ӘЗІРЕТ СҰЛТАН» МУЗЕЙІ

«Мен қазақтың» мегажобасының түсірілім тобы «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи мәдени қорық-музейіне қарасты Есетіру ортағасырлық Түркістан көшесінде есетіру жұмыстарын жүргізді. Қорған үстінде сарбаздарды сомдаған музей қызметкерлері.

Театрландырылған қойылымдағы керуен шеруі Ортағасырлық көше бойымен өтп жатты. Халық бас қосатын көне базар алаңы, жат-жұрттық саудагерлер де, қолөнер шеберлері де осында. Тарихтың қойнауында қалған жәрменке көне қала көріністері арқылы жаңаданып бүгінге жеткендей әсер қалдырды.

7-ші ХИКМЕТ

ҮМБЕТ ТУРАЛЫ

«Әл қазбау лә уммәти!» - деді Расул жұпар леп, Жалғаныштар қауымын үмбет демес Мұхаммет. Тура жүрген құлдарын Хақтың іздеп Дидарын, Шын жолдағы ұлдарын үмбетім дер Мұхаммет. Әркім жүрпін үмбетіше Расул ісін үлгі етсе, Шапағат күн ышн жетесе мақұрым қоймас Мұхаммет. Тәңірі-Тағала міндетін, Расул Алла сүннетін Инанбаған үмбетін үмбет демес Мұхаммет. Үмбеттің деп сөйлесең, бұйрыққа бас емесен, Үмітсізсің онда сен - хал сұрамас Мұхаммет. Халың мүшкіл тап сонда, жасн шыраған жсақты онда, Расуа болар мақшарда, демесе үмбет - Мұхаммет. Үмбет дейді Мұхаммет, ақырыңды ойлас, Құл Ахмет, Болғанда ертең қиямет мақұрым қоймас Мұхаммет.

Әбілмәмбет және Абылай хан тағы басқа да хандар осы жерде мәңгілік тыныс тапқан.

Түркістанда жерленген қазақ бөліріне келетін болсақ, әзірге 18 билд есімі анықталып отыр. Соның ішінде Қаз дауысты Қазыбек билдін, Шон билдін және т.б. кесенеде жерленгені нақты дәлелденді.

2000 жылы Түркістан қаласының 1500 жылдық мерейтойы алдында Қазақстанның көп қалалары ортақ қорға қаражат шығарып, қаланы абаттандыру жұмыстарын жүргізді. Соның бірі - Алматы алаңы. Бұл көше-алаң түгелдей Алматы қаласы әкімшілігі болған қаржыға алматылықтардың өз қолымен әсемделген.

Бүгінгі күні ТҰРКСОИ арқылы бір ұжымға біріккен түркі тілдес халықтар үшін Түркістан қаласы олардың қасиетті Ордасы, яғни астанасы деп есептеледі. Осы орайда Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «ТҰРКСОИ түркі әлемінің ЮНЕСКО-сына айналуды тиіс», - деген болатын. ТҰРКСОИ ұйымы түркітілдес халықтардың бай рухани мұрасын зерттеу және қазіргі түркі мемлекеттерінің өзара халықаралық қатынастарын дамыту жолында талмай еңбек ете беретіні сөзсіз. Соңғы жылдары түркітілдес халықтардың мәдени, рухани, гуманитарлық, басқа салалардағы байланыстары шын мәнінде кенейіп келе жатқанын, түркі халықтарының мәдени құндылықтарын қорғау, оның ішінде мәдениет, ауыз әдебиеті, тарихи маңызы зор ескерткіштерді қалпына келтіру, таңғажайып сәулет, археологиялық ескерткіштерді зерттеу бойынша бірлескен жұмыстардың атқарылғанын атқарыламын, бергенін берері мол екеніне дау жоқ.

Данышпан ғұламаға деген тағзым ретінде салынған зәулім кесене орналасқан әйгілі Түркістан қаласы Қазақ хандығының сан ғасырдан бергі рухани да, ресми де астанасы болып келгені тарихымыздан аян. Қазақ мемлекеттілігінің негізін қалаған қастерлі хандарымыз бен әйгілі би-батырларымыз да осы киелі Түркістаннан топшарқ бұйырып, тау етер мәңгілік мекенге айналды.

Сан ғасырлар бойғы інісі мұсылман жұртының қасиетті зияратханасының орны Түркістан - жапыз түркі жұртының және қарашаның інесі қазақ халқының рухани-мәдени тарихында айырықша ора. Мұның себебі де жоқ емес. «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы еліміздегі іргелі мұражай болуымен бірге, бұл әулиелердің Сұлтан - Қожа Ахмет Ясауидің рухани мұрасы мен ілімін, Әмір Темір дәуірінен қалған құнды ортағасырлық жәдігерлерді сақтаушы да мұражай ісін және кесене маңында жерленген хандар мен би, батырлардың өнегесін зерттеу, насихаттау жұмысымен айналысатын іргелі орынға айналды.

«Әзірет Сұлтан» қорық мұражайының құрамына енетін элемент аты мәшһүр Әзіреті Сұлтан бабамыздың кесенесі. 2003 жылы шілде айында ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұралар тізіміне енді. Бұдан өзге қорық - мұражайда 207 тарихи-мәдени, діни-рухани, археологиялық, архитектуралық нысандардың барын ескерсек бұл ескерткіштерді қай қайсысының да өзіндік тұлғаның ұлағаты өнегесі бар жәдігерлер екендігін түсінесіз. Солардың ішінде Қожа Ахмет Ясауи, Сауран, Сидак ата қалалары Уқаша ата, Әлқожа ата, Жүсіп ата, Гауһар ана кесенелері жұртқа жақсы танымал. Мәртебеміз «қорық-мұражай» аталғанымен мұнда келуші халықтың көпшілігі зияратшылар екендігін жасыруға болмас. Бұл Әулие-энбени, рухани орындары аса қатты құрметтейтін халқымыздың Қожа Ахмет Ясауи бабамызға ыстық ықыласы ұлыларды ұлықтаудың нәтижесі деп білу керек.

Үкіметіміздің сындарлы саясатының арқасында бүгінгімізді әспеттеп ертеңге жеткізу мақсатында Ұлы баба кесенесін сақтау, насихат жұмыстары есте бір естелестіріңіз.

ТАРИХЫ ТАҒЫЛЫМ БОЛҒАН ТҮРКІСТАН

Жандос ӘУБӘКІР,
«Әзірет Сұлтан»
қорық-музейінің директоры

аймағы деп аталып, қала өзіннің гүлдену кезеңіне қадам басады.

Үшінші кезең ХҮ-XX ғғ. бірінші шірегі - Ескі Түркістан - Түркістан тарихының кейінгі кезеңі - деп аталады. Ахмет Ясауи кесенесінің салынуына байланысты (ХІҮғғ.) Иасы қаласының көлемі тез арада басысқа және оңтүстікке қарай ұлғайып, аймақтың саяси орталығына айналды. Жазба деректерде қала және атаумен - «Хазреті-Түркістан» деп атала бастады. ХҮІғғ. бастап Түркістан атауы қалаға мықтап бекінді. Бұл кезең Түркістанның гүлдену кезі, қаланың діни ғана емес, саяси да орталыққа айналған тұсы. ХІІ ғасырдың басына дейін Иасы да Шауғардың басынан өткерген тарихи оқиғаларды бастап келтірі. ҮІ-ҮІІІ ғасырларда - Түркі, Батыс Түркі, Түркеш қағанатының құрамында болды. ҮІІІ ғасырда арабтар жорығын бастап кешірді. ІХ-Х ғасырларда Саманидтерге, Карлуқтарға, Оғыздарға бағынышты болды. ХІ-ХІІ ғасырларда Қараханидтер мемлекеті қарамағында өткізді. ХІІ ғасырдың басында Селжұқтар мен қарақытайлардың вассалына айналды, ал ХІІ ғасырдың аяғы мен ХІІІ ғасырдың басында Хорезмшах мемлекетінің құрамында болды.

Сондай-ақ, Түркістан қаласы сол дәуірдегі Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан орта ғасырлық ірі қалалардың біріне айналды.

Қожа Ахмет Ясауи ХІ ғ. Сайрам қаласында дүниеге келіп, жүз жиырма бес жыл жасап, 1166 жылдары дүниеден өткеннен кейін ел-жұрт жиналып, бабамыздың басына бір бөлмеді қабірхана мен мешіт тұрғызады. Содан екі ғасыр өткеннен кейін барып, көрген Әмір Темірдің пәрменімен 1397 жылы Орта Азия мен Қазақстан бойынша зәулімде, сәулетті, әсем ғимарат бой көтереді. 1405 жылы Отырар қаласында кенеттен қайтыс болуына орай кесене құрылысы тоқтатылады. Темірдің кезінде бас портальдың барлық құрылымы бітпеген тек нұсқасы ғана бар-ды, оның құрылысы хижара бойынша 1000-шы жылы (1583-1598) Бұхарды билеген Абдолла хан II аяқтады. Осы кезде пештак арқасы түйістіріліп, түпкі қабырға және осы қабырғадғы жоғары үлкен ойық салынып бітті.

ІІ Абдолла хан заманындағы жөндеу жұмыстарына арналған ағаш дінгектер күні бүгінге дейін сақталған.

Сондай-ақ бұл кесенеде XV ғасырдың аяғынан ХІХ ғасырдың бірінші шірегіне дейін Түркістанда қазақ хандарының ордасы орналасқан кезде хан сарайы (ордасы) ретінде қолданылып, мұнда ел басқару және дипломатиялық істер, әскери келіссөздер өткізіліп отырған. Мұнда Әбілхайыр хан (1468 ж), Рабия Сұлтан Бегім (1485 ж),

Келілі Түркістан қаласы тұнып тұрған тарих демес еш қателеспеймін. Ал сол тарихтың көш басында тұрған Қожа Ахмет Ясауи бабамыздың кесенесі. Түркі тілдес халықтарға ортақ мұра болып саналатын төңдесі жоқ сәулет дүниесі Түркістанның рухани келбетін барынша айшықтап тұрғандай. Түркістанның өткен тарихы мәдениетіміздің терең қойнауларынан бастау алады. Осынау өлкеңіз рухани санасына өзіндік үлес қосып, Ясауи мұрасын зерттеп-зерделеу, әр сөзіне жіті қарайтын, әр дүниесін көзден таса қылмайтын бір орталық, ол - бүгінде құрамында 207 ескерткіштері мен қорында 24 мыңнан астам жәдігерлері бар. «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі.

Түркістан қаласы көне дәуірдегі қазақ қалаларының біріне жатады. Оның атна баиланысты орта ғасырлық Қазақстан және Орта Азия тарихындағы біршама белгілі оқиғалар жазба деректер беттеріне түскен. Оның тарихи ортағасырдан басталатынын археологиялық зерттеу дәлелдеп отыр. Араб тарихшы-географы Әл-Истахри «Көне Шауғар ХІ ғасырға дейін өмір сүрген де, ХІ ғасырдан бастап қала орталығы Ясыға көшкен» дейтін пікірді алға тартады. Бұл деректерді қазіргі біздің археолог ғалымдар да растайды.

Түркістан қаласының тарихымен Оңтүстік Қазақстанның ортағасырлық екі қаласы Шауғар (Шойтөбе) мен Иасының (Күлтөбе) тағдыры тығыз байланысты. Олар Түркістан оазисінің белгілі бір тарихи кезеңдерінде әкімшілік пен экономикалық орталығы болған-ды.

Негізінде Түркістан қаласының тарихы үш кезеңнен тұратындығы белгілі.

Алғашқы кезеңінде Шауғар - Шойтөбе қаласының тарихи өмірі қарастырылады. Ол өзі аттас аймақтың саяси-экономикалық және рухани орталығы болған. ХІІІ ғасырдың басында Шауғар-Шойтөбе тарихи себептермен өмір сүруді тоқтатқан соң тарих төріне ерте ортағасырлардан бері онымен қатар өмір сүріп келе жатқан көрші қалашық Иасы шығады. Бұрынғы Шауғар аймағы енді Иасы

«РУХАНИ ЖАҒҒЫРУДЫҢ БІР КЕПІЛІ - КӨНЕ КІТАПТАР»

Жуырда Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің кітапхана бөлмесінде «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі мен Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-мұражайының ұйымдастыруымен «Рухани жағғырудың бір кепілі - көне кітаптар» тақырыбында кітаптар көрмесінің тұсаукесері болып өтті.

Көрменің ашылу салтанатына Отырар қорық-мұражайының директоры Нұрғазы Нұрболтаулы, бас қор сақтаушы Ерғали Шойқаи, қалалық С.Ербаев музейінің меңгерушісі А.Бостанов, қалалық Н.Оңдасынов музейінің меңгерушісі Д.Керімбекова, тарихи-мәдени этнографиялық орталығының кызметкерлері, Түркістан қалалық өзбек этномәдени орталығының мүшелері, К.А.Ясауи атындағы ХҚТУ-нің тарих факультетінің студенттері, қала қонақтары, БАҚ өкілдері және музей қызметкерлері қатысты.

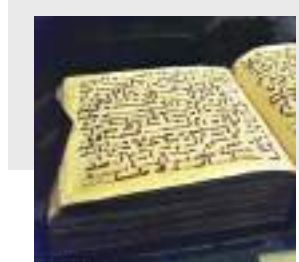
Алғашқы болып сөз алған «Әзірет Сұлтан» қорық-музейінің директоры Жандос Әубәкір атауды көрменің маңыздылығын айта келе, еліміздің музейлер қорында сақталған көне кітаптар мен қолжазбалар халқымыздың сан ғасырлық рухани байлығы болып табылатындығын, сонанмен бірге Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында рухани байлықтарымызды бағамдап, болшақ ұрпақ қадесіне жеткізуге баса назар аударылғандығын атап өтті. Сөз соңында көрме ұйымдастырушыларға Түркістан қалалық мәдениет және тілдерді дамыту бөлімінің және «Әзірет Сұлтан» қорық-музейінің алғыс хаттары табысталды.

«РУХАНИ ОРДА ТҮРКІСТАН» КӨРМЕСІ ЕЛОРДА ТӨРІНДЕ

ЕХРО-2017 мамаңдандырылған халықаралық көрме аясында 2017 жылдың 30 маусым күні Астана қаласында Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің ескери-тарихи музейінде өліміздегі іргелі «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінің ұйымдастыруымен «Рухани орда Түркістан» көрмесінің ашылуы болып өтті.

Түркістан шаһарынан Елорда төріне 252 дана жәдігер көрме экспозициясына қойылды. Үш бөлімге топтастырылған көрме экспозициясына Шауғар-Шойтөбе, Ясы-Күлтөбе, Ескі Түркістан, Хан Ордасы, Сауран қаласы, Қаратөбе-Сауран, Шпан және Шерубай қорымына жүргізілген археологиялық қазбадан табылған керамикалық, нумизматикалық жәдігерлер мен Қожа Ахмет Ясауидің рухани мұралары «Диуани хикмет» кітабының қолжазбасы мен Есім, Тәуке, Абылай сынды атақты хандардың күміс жүзікке түскен мөрлері, жазған хаттары, тұтыңған заттары мен этнографиялық жәдігерлер көрермендер назарына ұсынылды.

Көрменің ашылуында ғалым-этнограф Қ.Сүлейменов көрме жұмысына сәттілік тілесе, Әскери тарихи музейінің директоры П.Өтепова көрменің Елордада өтуінің өзіндік маңыздылығына тоқталып, рухани керуен көшпін бастап барған қорық-музей қызметкерлеріне өз алғысын білдірді. Сөз алған «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінің ғылыми қызметкері Б.Байболов көрменің мақсаты мен міндетіне тоқталып, Әскери тарихи музейіне риясыз алғысын білдіріп, қорық-музей директорының Алғыс хаты мен қорық-музейдің төл баспа өнімдерін табыс етті.

МҰРАЖАЙДАҒЫ ҚҰРАНДАР

→ 2

СЫЗДЫҚ ТӨРЕ ЖӘНЕ ТЕЛҚОЖА БАТЫР

→ 3

АЛАШТЫҢ АСҚАРЫ ЕДІ

→ 4

МҰРАЖАЙДАҒЫ ҚҰРАНДАР

Жанат МАЙЛЫБАЕВА, қор сақтаушы

«Әзірет Сұлтан» қорық мұражайы қор сақтау бөлімінің ең бір мағыналы бөлігін құрайтын жәдігерлер тобы - Құран Кәрім кітаптары. Оларды бөле қарастырсақ Көне құрандар, қолжазба құрандар және жаңа заманғы басылған Құрандар. Олар XIX ғ. мен XX ғ. басында Ташкентте, Қазанда, Уфала, Бұхарала және Санкт-Петербургта тас баспада басылған. Сонымен қатар, Үндістанда, Каирда және Стамбулда басылған құрандар да бар.

Мұндағы Құран тек араб тілінде ғана емес, кей кітаптардың ортасында арабшасы, айналдасына аудармаларымен берілген. Қорымызда Құранның парсы тіліндегі, көне орыс тіліндегі (Қазан 1907 ж. Г.С. Саблуковтың аудармасы), қытай тіліндегі (Пекин 1996 ж. Ма Дзян Фанның аудармасы) көне және жаңа басалымдардағы аудармалары бар. Қорымыздағы әдемі өсер қалдыратын сәнді өрнектелген, тіпті алтындалған әр жерде басылған жаңа басылмадағы Құран Кәрімдер бар. Солардың бірі Елбасының Н.Ә. Назарбаевқа 2000 ж. Меккеде сыйға берген Мәдинада басылған алтынмен өрнектелген ҚК№1579 нөмерлі «Құран Кәрім» және Түркия Республикасының мәдениет министрі Т.И.Талайның бұйрығы бойынша басылған ҚК №3463 нөмерлі «Құран Кәрім», бұл кітап Мысырда басылған «Мусахаф ат-Тахаджуд» деп аталады және Бейрутта басылған ҚК№ 3464 нөмерлі «Әл-Құран ул Азим» мұнымен қатар мойынға тағатын тұмар құрандар мен өте кішкене көлемді қалтаға сияп кететіндей Құран Кәрімдер бар, бұлар осы түрімен ерекше болып көрінеді.

«Құран» – (арабша ең алғаш алақ сүресінің «икра» яғни оқы аятымен түскендіктен) «оқылатын нәрсесі», «кітап» болып аталған. Құран Аллаһ тарапынан жіберілген илаһи кітаптардың соңғысы Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.а.у.) ке Жәбірейіл (а.с.) періште арқылы түсіріліп, мусахафтарда қалыптастыру, сондай-ақ яһудилердің дініне қарсы тұру, Алла Тағаланың өзі сүйген құлдарын адастырмай тура жолға салу еді. Осы негізде жаңа дінге – «Ислам» деген ат берілді. Оның мәнісі жаратушы Хак Тағала әміріне еркімен бас иөшiлер дегенді білдіреді. Мұсылмандардың қасиетті кітабы ол құран Кәрім. Құран басқа әдебиеттер сияқты кіріске және негізгі бөлімдерден тұрмайды, ол тізбекті және тармақталған құрылымнан тұрады.

Алла Тағала әртүрлі уақи жолдарын арқылы сөздерін пайғамбарларға жеткізген. Пайғамбарлардың жіберілуі арқылы Аллаһ Тағала адамдарды жаман жолдан қайтарып, тура жолға салып отырған. Құран Кәрім Алланың елшісі Мұхаммед пайғамбарға 23 жыл ішінде біртіндеп те, топтап та көктен түсіріліп тұрған. Құран фәни-баки өміріне қатысты барлық сұрақты қамтиды және бәрине жауап береді. Бүкіл ғылымның шешуі Құраннан табылады. Сондай-ақ Құран Кәрімнің басқала есімдері бар, алайда «Құран» есімі солардың арасындағы ең көп қолданылған есім болып табылады. Құранның басқа атаулары олар: 1) Әл-кітаб, 2) Нұр, Мубин, 3) Қалам, 4) Фұрқан, 5) Мусахаф және т.б.

ОСЫНДАЙ БІР ҚАЛА БАР

Күнсұлу ӨСЕТОВА

ЕХРО-2017 Халықаралық көрмесінің көрігін қыздырып жатқан Астанадан әлемнің ең көрікті қалаларының бірі Санкт-Петербургке Қазақстаннан 6 қыз алып лайнермен 13 маусым күні ұшып шықты. Көңілде дәлелім ойлар да жоқ емес. Әйтпегенде, ше. Танымайтын білмейтін өмірі ат ізін салмаған бөтен елдің алып шаһарына түн жарымда топ ете қалсаң есінінен адасарсың. Отырар мұражайының эскурсия жүргізушісі Гүлмира Арыстанбекова екеміз егіз қозыдай жұбымызды жазбаймыз сөйтсек сары уайым қорыққанымыз бекер екен «Белые ночи-Ленинградтың ақ түні» деп әнге мақтана қосатын тұсқа дәп келішіз. Сағат тілі түнгі үшті көрсеткенмен айнала әдемі тыныштық құшағында, бар сұлулығын жайып-ақ тұр. Күн енді-енді ғана бағқандай. Әйгілі Неваның жағалауында жұрт легендемі қолтықтаса, сырласа қыдырып жүр. Жүре бергің келеді, жүре бергің Андерсен қонақ үйіне жайғастық. Кәділгі атқаты ертегіші Ганс Христиан Андерсен. Танғы асты ишп болған соң «Российский этнографический музейіне жол тарттық». Ол жақта бірдеңі этнография музейі директорының музей істері ғылыми бағдарламалар жөніндегі орынбасары Анна Алексеевна Канавалова күтін алып конференция залында, біз атқаратын бағдарламалармен таныстырды. Байқақ қарасақ таңғы 10 нан кешкі 18 00 дейін лекциялардан бас бұруға мүмкіндігіміз жоқтық қасы. Алғашқы лекцияны өткізген Ольга Анатольевна Ботякова ғылыми-ағарту

жұмыстары жөніндегі директор орынбасары мәдениеттану ғылымдарының кандидаты өте білімді жан екен. Әр сөзін тиянақты мысалдармен толықтырып жеткізе білетіндігімен ерекшеленді. Содан соң «Музей эскурсиясының теориясы мен методикасы» деген тақырыпта Санкт-Петербург қаласының Ұлттық институтының профессоры Татьяна Георгиевна Милова қызықты етіп лекция оқыды қанша дегенмен тәжірибенің аты тәжірибе ғой шіркін әр музейдің өзіндік ерекшелігі көзге ұрып тұрады. Этнография музейінің экспозициясымен таныстырып боп бірдеңі Ресей тарихының ұлттық-саяси мұражайына апарды онда бізге нағыз өз ісінің маманы-эскурсоводы, тарих ғылымының кандидаты Елена Анатольевна Лысенко эскурсия жүргізді, эскурсия деп осыны айт. Біз өзімізді КСРО көсемдері Ленин, Сталин, Хрущев, Брежнев, Черненко, Горбачев пен Елцин секілді тарихи тұлғалар заманына еніп кеткендей сезіндік. Кенес үкіметінің пайда болған күнінен алып империяның күрбегіне дейінгі кезең айна-қатесіз суреттелген. Әр қайсысына тән жәдігерлерді аялап бұғине жеткізген қор сақтаушылар ісіне еріксіз тәнті боласыз. Невский проспектісінен орын алған 1801-1811 жылдар аралығында атақты архитектор Андрей Воронихиннің қолымен тұрғызылған Қазан Соборының ерекшелігін айтып ауызбен жеткізу өте мүмкін емесей. Мұнда аты аңызға айналған Граф (1811), князь (1812), орыс қолбасшысы, генерал-фельдмаршал (1747 – 1813) – Михаил Илларионович Кутузов жерленген.

Петербург қаласын «көпірлер қаласы» десе де болғандай, 300ге жуық көпірдің 13 ғана түнде ашылып жабылатынын эскурсия жүргізуші тәтішпеш жеткізді. Қаланың ендігі бір мақтаншы-саябақтары екен, соның ішінде бірегейі ең атақтысы 1704 жылы Петр I бұйрығымен салынған саябақ «Летний сад» Император Александр II күрметімен аталатын «Александровский сад» 1874 жылы ашылған, «Михайловский», «Юсуповский сад», «Измаиловский сад» секілді атаулардан көз сүріндеді. Жалпы қаланың теңеулері де жетіп артылардай «Санкт-Петербург-Питер-город на Неве, город Ленина, город Герой, Культурная столица-Росии, город белых ночей» десе дегендей аяғынды аттап басқан тарихи орындарға я жәдігерлерге тап боласыз. Красин атом мұзжарғы кемесі, күніне қанша адам қорабль палубасына көтеріліп, капитан бөлмесінен штурвалға қолын

тигізіп мөре-сөре боп жатқаны. Бір жаза болатының-туристтерге бар жарғай жасалғандығы. Табиғаттың әр мүйісін тиімді пайдаланғандығы. Әр аялдамасы бір музей метрополитен, әр пешағы туристерге толы алаңқайлар мен аралдар. Асыр салған балалардың шат күлкісі, күнге қыздырынып суретке түсушілер бірі мен бірі қабысып, астысып кеткендей. Исі танауды қытықтаған бозқараған, ақындардың шабытын қамшылап, өнер иесінің дөңесінен қоздырар Нева толқындары жаныңды баурай түседі. Әр музейдің өзінше тән ерекшелігі іште де сыртында да сезіліп тұр. Петр I дін музейі жанында сол дәуірдің боярларының, сал-серілерінің киінген кейіпкерлер иіліп келіп суретке түсуге шақырады, бағасы көп-көріп қымбат-ақ. Алайда матадан қапталған қуыршақ қасқыр, қояндарға қарағанда тірінің аты тірі емеспе, Кутузовпен қолтықтасып суретке түскенге не жетсін. Сәйгілігін

аспанға атылдырған мыс салт атты түйдек түйдегімен жыр ағытқан А.С.Пушкин кеңес үкіметінің солақай саясатымен қиратылуға сол-ақ қалған Петр-1 соборы қалаға көрік беріп-ақ тұр. Нева өзенін жағалай дүкендер қанат жапқан. Ленинградтық өрнімен, Мақтанышым Сен едің. Нева өзенін сүйкімді Бұлағымдай көрөмің деп Улы Жамбыл жырлаған Нева өлемдегі ең суы мол өзен екен. Біз барғанда «Музеулартвенный русский» ұлттық музейінде Ресейлік атақты орыс реалист суретшілердің бірі болған Василий Васильевич Верещагин көрмесі өтіп жатты. Бір қызғын осы жерде ұлы бабамыз Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің есіктері бейнеленген фотомен таныстық. Бұйрылған он күн көзді ашып жұмбағын де шықты. Бізде де осындай атқарылар шаралар жеткілікті ақ. Несі бар Рухани жанғыру нәтижесін

БАБАЙҚОРҒАН ЕЛДІ МЕКЕНІНДЕ ЖҰРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ БАРЛАУ

Қайрат МҰСАБАЕВ

Түркістан қаласынан 40 шақырымдай жерде, Қаратаудың күңгей бетінде, Жаңақорған өзені мен Ақтөбе өзенінің қосылған сағасында Бабайқорған елді мекені орналасқан. Сонау қола, темір дәуірлерінен бастау алатын өлке тарихы көне Жаңақорған өзенімен байланысты.

Асан Сарқұлов өзінің «Бабай батыр» атты еңбегінде Бабайдағы өзен атауының шығу тегіне жауап іздеген. Онда: «Бабай батырдың әжесі Нұрбай атаның (руы Сунак) қазіргі Жаңақорған ауданынан ертеде көшіп келіп, қазіргі ауылдағы өзен маңына қоныстанғанын айтады. Міне, содан бастап қазіргі бастауы Қаратаудан асқан Көксарай өзенінің төменгі ағысы Жаңақорған өзені аталыпты. 1864 ж. Орыс әскерлері Түркістанды бақып алған соң, Бабай және Жұмантай өзендерінің қолында бар адам күші мен байлықты пайдаланып, бүгінгі осы жерден үлкен қорған салдырады. Қорған сол кезден-ақ Бабайдың қорғаны аталады». Мәселен, «Большой Атлас истории и культуры Казахстана» атты еңбектегі 1880 ж. Петербург қаласында жазалып шыққан Түркістан әскери округының картасында Бабайқорғанды қорғаныс қалашығы ретінде атап көрсетсе, ал, 1929 ж. Бабайқорған ауылдық округ болып құрылғанын білеміз. 1963 ж. ғана Кеңес өкіметінің саясаты әсерінен ауыл «Қуыйбышев» қарақол қойын өсіру кеңшары болып аталады. Әйтсе де, Бабайқорған атауы бұл тұста да халық жадынан шыққан жоқ. Тәуелсіздік алғаннан кейін ауыл қайта Бабайқорған деп атала бастады. Бабайқорған елді мекенінің Үлгілі ауылына бара жатқан автокөлік жолдарының сол жағы Алтықұлаш әулие, он жағында Ғайып ата (Аман) жер кепесі орналасқан. Ауыл тұрғыны Қалдыбек Жаперов ақсақал (1938 ж.) естелігіне сүйенсек: « Ғайып ата өзі Сунак руынан болған, шын есімі Аман көрінеді. Бұдан 700 ж. бұрын өткен-кеткенді еске түсіретін бұл аңыз сарыны бойынша әулие өзі жатқан жер кепесінің ішіне кіріп Ғайып болыпты. Ал, Алтықұлаш әулиенің сырғы ауру жан-жануарды бейгіт басына әкеп айналдырса, төрт-түлік малдың шипасын беретін көрінеді. Сонымен қатар, қазіргі ауыл мазаратының ішінде, Қарабұлақ өзенінің жағасындағы Бабай батыр жерленген жерде Қара Сүңгір әулие жатыр. Бұл әулиенің нендей қасиеті бары жайында ауыл тұрғындары мардымыз дерек бере алмады, тек оның Араб түбегінен келген сахаба екеніне айта алды. Ауыл тынысы қашанда Жаңақорған өзеніне тәуелді болды. Өзеннен ауылға қарыздар тартылы егістіктер суландырылды. Бабайқорған ауылының жоғары солтүстік-шығыс бөлігінен тартылып отустік-батысқа бағытталған 33 құдық тізімі (Жаңақорған кәрізі) және дәл сондай Оқпан атты жер атауымен тұратын қарыздң 82 құдығының қазылуы мұндағы отырғышлық мәдениеттің жоғары болғанын көрсетеді. Сондай-ақ, ауылдың солтүстік бөлігіндегі Найманарық жағалауы мен отустікке тартылып қазіргі Кәрізбұлаққа әкеп құятын 44 құдық суының да бір кездері ауыл төңірегін көк майша шалғына бөлек ауылға ажар бергендігін көрсетеді. Жоғарыдағы автордың (Асан Сарқұлов) еңбегінде: «Бабай батырдың Мештен (Игілі) (Бабайқорған маңайы) он бір жерден қарыз қаздырып Сауранға су тартқаны жайлы айтады». Бұл дерекке біз қырықжыл қазан айларында жүргізілген археологиялық барлау барысында көз жеткіздік. Онда: Түркістан-Бабайқорған тас жолы бойынғы солтүстік бетіндегі Шорнақ арығының бойынан 4 қарыздар жүйесін таптық. Оның ішінде құдығы 100 ден асатын қарыздар кездесті.

Ал, жолдың (Түркістан-Бабай) он бетінен кішігір 2 қарыз жүйесі анықталды. Алайда, бұл қарыздар күні бүгінде көміліп көлемін түгелдей нақты анықтау мүмкін болмай қалған. Сондықтан да бұрын-соңды бұл ескерткіш спутниктік аэрофотоға да ілімгер археологтар тарапынан зерттеуіс түзі қалып қойған.

Сондай-ақ, ауылдың қақ ортасынан ағып өтетін Жаңақорған өзенінің жағасы су тірмендерінің жұмыс істеуіне көп септігін тигізді. Жаңақорған өзені бойынан тартылған суды дйіренге жал арқыпен кәт қуған. Ауыл тұрғындарының айтуынша: « ауыл маңында он дірмен болған, алайда, Асан Сарқұловтың пайымдауына мұнда Шорнаққа дейін жеті дірмен болған дейді. Барлау барысында аталған дірмендердің тек екеуінің ғана орынын анықтай алдық. Ал, қалғаны түгелдей жермен жексен болып жойылып кеткен. Барлығы да Түркістан Бабайқорған тас жолы бойынғы он жағында Жаңақорған өзенінің жағалауында орналасқан. Ауылда 1990 жылдардың басына дейін жұмыс істеп келген Тойбазар дірмені екен. Жаңақорған өзенінің арнасы шілде айында тартылған соң өзеннің тастарынан әк өндірілген. Оны арнайы домалақ етіп тастан қаланған пештің ортасына қойып жан-жағынан от лаулатып барыныша еріту арқылы жүзеге асырған. Оны «акше» деп атайды. Әкшенің Бабайқорған ауылында үшеуі болған. Екеуінің сақталуы өте нашар, жойылып кеткен деседе болады. Ал, үшіншісі Ақтөбе өзені мен Жаңақорған өзенінің түйіскен жерінде ауыл шетінде орналасқан. Ауыл тұрғыны Нұрдилла Нұртазаевтың айтуынша соғыс жылдары орыстар келіп әкшенден әк әкеліп тұрған. Әкше жайлы Әнуар Әлімжановтың «Көгілдір таулар» атты повестер желісінен де оқып білуімізге болады.

2014 жылғы барлау барысында да өзеннің сол жағалауынан ауылдың солтүстік-шығыс бетінен 1,8 км жерден Төрткүл-Бабайқорған II қонысының орынын анықтадық. Төртбұрышы дөңес келген қоныстың отустігінен көлемі 2,5x2,5 м, ені 1 м кесік салдық нәтижесінде ошақ ізі шықты, төбеден теріліп алынған керамика сынықтары негізінде қоныстың XVIII басы мен XIX ғ. аяғына дейінгі аралықта өмір сүргені анықталды. Жергілікті ауыл тұрғыны Дастан Абибуллаев қоныстың отустік-батыс бөлігінен топырақ алған, алайда, төбешіктің астынан қыш ыдыстар (хум т.б.) шығып кеткесін төбеден ары қарай топырақ аулуын тоқтатыпты. Осы кісінің (Дастан Абибуллаев) маркум әжесінің айтуынша мұнда XX ғ. жер кепелер де болыпты. Сондай-ақ, барлау барысында бұрын ғылымға белгісіз 120 обалар қорымы анықталып олардың географиялық координаттары алынып, жоспары сызылды. Табылған обалар тізбегіне сол маңдағы жер-су атауына байланысты Найманарық, Бабай-Жаңақорған, Үш қорған, Төрткүл-Бабайқорған, Шеру, Теренсай, Қарлығаш төбе және Шорнақ арық обалар тобы деп ат қойылды. Барлау барысында көптеген қорымдардың басына жайылған тастары жойылып, тоналып бара жатқаны байқалды. Әсіресе, Бабайқорған елді мекенінде орналасқан, тас және топырақ үйіндісінен тұрғызылған обаларды жабайы «археологтар» қазып тонап, бұзып жатқаны айқындалды. Бұл тез арада осы өңірдегі тарихи ескерткіштерді зерттеуді қажет ететінін білдіреді.

ТӘУЕЛСІЗДІК ҚҰРБАНДАРЫ

СЫЗДЫҚ ТӨРЕ ЖӘНЕ ТЕЛҚОЖА БАТЫР

Нұрмахан НАЗАРОВ,
Қазақстанның мәдениет қайраткері,
«Әзіреті Түркістан» газетінің редакторы

Кәмелхан НУРДЖАНОВ,
Халықаралық «Алтын мирас» қорының Хорезм
облыстық филиалының төрағасы, «Авесто»
музейінің директоры. Үргеніш. Өзбекстан

Қазақ халқының тәуелсіздігі, егемендігі үшін ғасырлар бойы күрескен қаншама хандары мен батырлары аз болмаған. Солардың ішінде ерекше атарлық халқымыздың соңғы ханы Кенесарының ұлдары және Телқожа батыр.

Кенесары Қасымовтың баласы, Абылай ханның шөбересі – жаужүрек Сыздық 8 ағайынды еді. Кенесарының қыздай алған бәйбішесі Күнімжаннан – Жанар, Тайшық, Ахмет туады. Екінші әйелі Жағым ханымнан бес ұл: - Омар, Оспан, Әубәкір, Сыздық, Шығай.

Кенесары қайттыс болғаннан соң, оның ұлдары Қаратау мен Сырдария бойын, Түркістан қаласының маңын жайлады.

Ол кезде Түркістан Қоқан хандығының қарамағында болды да, Кенесары ұлдары және Түркістандағы Шоктас ауылынан шыққан Телқожа Қоқан армиясының құрамында қызмет етті. Телқожа алғаш рет 1863 жылы Сауран жерінде патша әскерімен айқасқа қатысты. 1864 жылдары басқыншылардан Түркістан, Шымкент, Ташкен қалаларын қорғауға қатысты. Күш тең болмағандықтан Кенесарының шен үшін патша әскерінің құрамына еніп кеткен баласы Тайшық қаттығыста өз қандастарының қолынан қазат тапты.

Түркістан, Шымкенттен айырылған соң, Кенесарының Ахмет сыйды баласы – патша әскеріне төтеп бере алмасты – деп патша әскери басшылығынан кешірім алып, Шымкент уездік басқарма кеңесінің қызметкері болып қалды.

Ал, Сыздық Сұлтан мен Телқожа болса, - бабаларымыздың дінін, ата салтын бұзып, аузы басы түкті кәсірлердің қарамағында болмаймыз. Бұхар, Хиуа хандықтарына барып кәсірлердің алдынан шығып қарсы соғысамыз деп, өз нөкерлерімен әрі қарай кетті.

Кокан хандығы құлаған соң, Сыздық пен Телқожа отрядтары соғыса жүріп, Бұхар әмірлігіне дейін жетті. Оларды Музаффар хан өте жылы қабылдап, оның әскерін Бұхар хандығына қосты.

Сыздық Кенесарин Ташкентті қорғауда жараланған соң бір жылдай дерлік емделді. Ол өз көмекшілеріне қарсыластардың Бұхара жағына жақиндасуын мұқият қадағалауды тапсырды. Одан соң парасатты шешім қабылдады. Міне, осыған байланысты «Московские ведомости» газетінің «117 санында былай деп жазды: «1866-жылы көктемде, әзірше әмір бізбен соғысуға дайын болмаған кезде Сыздық ештеңе алдын ала қабылдамады, бірақ, біз қарсыласқа қарсы із-еректе бастағанда ғана, ол сол сәтте пайда болды. Үшінші күні Музаффартағы істен кейін Сыздық біздің пароходтар үшін даярланған 200 пұт секеулімізді жағып жіберді». Осыдан соң орыс баспаөзінде, патша империясының жоғары тобында Сыздық пен Телқожа батыр туралы объективті бағалаулар қалыптасты. Түптің түбінде бас штаб мынадай қорытындыға келді: «Қырғыз (қазақ) отрядының шабуылы қарақшылық сипатқа ие болған жоқ». Олардың шайқасы қарақшы немесе ұрылық шайқас емес және оның табыны қызметі біздің жауларымыз - алдымен Кокан, одан соң Бұхараның ережелерімен, жағдайларымен қатаң сәйкес. Жоқ, бұлар ұры да, қарақшы да, барымташы да емес - бұлар толық мәнінде партизан, оның мақсаты біздің күшімізді әлсіретке отырып, мүмкіндігіне қарай қарама-қарсы әрекетке бізге зиян келтіру, жергілікті халықты бізге қарсы қою және біздің жауларымызға ықпал ету» (Санкт-Петербургские ведомости», №229). 1866

Телқожа бастаған отряд орыстарға қарсы партизандық соғысын үзбей жүргізді. Жызақ ауданының батыс бөлігінде отряд командирі Телқожа өз күшін орналастыру үшін қойлайы орын таңдады. Уау деп аталатын тауда және айналасы адам өте алмас ор бар еді. Жауларға Ухумды басып алудың барлық әрекеті сәтсіз аяқталды.

Өзбекстан Республикасының мемлекеттік мұрағатында құжат сақталған, Жызақ отряды бастығының Сырдария облысының әскери губернаторына 1867-жылы 13-желтоқсанда жазған хабарламасын қарайық:

«Түркістан әскери округі басқарушысының жеке бұйрығына сәйкес, Жызақ ауданының батыс бөлігінде мен алдын ала тексеру жүргіздім...

Қазіргі кезде бұл тарапта Бұхар шенеуніктерінің басшылығымен 4 шайқа (топ) көрінді, олар белгілі бір пункттерді тұрақты пайдалана отырып, тұрғындарға ықпал етіп, оларды толық тәуелдікте ұстайды. Ол шайқалар мыналар:

1.Ата бекінісіндегі Телқожа. 2.Хуқулда деревнясында-Назар. 3.Нарқуталер-Жұмабай 4.Ухумдағы - қазы. Айттылар барлық төрт адамда әмірдің қолы қойылған,

белгілері бар, олардың бірі өзгелерінен жоғары саналып, тікелей Бұхардан бұйрық алып отырды.

1869 жылы көктемде Сыздық Сұлтан өз отрядымен Хиуаға келді, келушілердің қатарына өз нөкерлерімен Телқожа да болды. Хиуа ханы Мұхаммад Рахим хан II (Феруз) оларды жылы қарсы алды, ол қонақтардың орыстармен күрестегі ерлігінен хабардар еді. Хан Сыздық Сұлтан мен Телқожаның жігіттері қызметке қабылдап, оларға 900 таан (250 гектардай) жерді. Шаббаз бектің берді. Ферудың жігіттеріне қатысты мұндай дарқандықтың құпиясы түсінікті еді. Елді ауыр сынақ күтіп тұрды. Кокан мен Бұхар хандықтары құлаған соң, орыс империясының хиуалықтармен соғысу кезегі келді. Келген жігіттердің көмегі көп ұзамай қажет болған.

Мұхаммад Рахим хан Сұлтан Сыздықты Солтүстік бектіктің наибы (орынбасары) етіп тағайындады, оған Шаваз, Монок, Ходжейлі, Қоңырбат бектіктері енді, онда түркімен, қазақ және қарақалпақ тайпалары тұратын, олар салық төлеуден жиі бас тартатын. Сондықтан, Сұлтан Сыздық бір мезгілде бас салық жинаушы болды. Бірақ Сыздық Сұлтанға негізгі міндеті алда тұрған орыс әскері шабуылына әзірлік жасау Оның қарамағына екі мың нөкерден тұратын отряд бөлінді. Телқожа 400 жігіттен тұратын отрядты басқарды. Ол даярған атадан Арал теңізіне дейінгі хандықтың шекарасын күзетті. Жағдайға орай Сұлтан Сыздық Бухонан атауын қабылдаса, Телқожа Телмурат деп атала бастады. Ол Сарыби ауылында болғанда жер мен жайылымды игеру бойынша жұмыстарды ұйымдастырды.

Мұнда Телқожа жақсы шаурагер, білікті егінші және малын ретінде өзін көрсете білді. Бір мезгілде, Телқожа өзінің сыналған достары, Нұрмұхамед жұзбасы, Қадырберген жұзбасы, Абдула жұзбасымен орыс әскерлерінің Қызыл құм бойынша болжамды бағытындағы жағдайды зерттеді.

Мұхаммад Рахим хан Сыздық Сұлтан мен Телқожаның қызметіне өте көңілді болды. Оларға 100 тілде сыйлық берді. Бұл тіпті сол уақыт үшін орасан зор сома болатын, оның үстіне Хиуа хандығы қорғаныс соғысын жүргізу үшін қаржыны қажет ететін.

1869-1872 жылдардың ішінде Түркістан өлкесінің Генерал - губернаторы қон Куфман Хиуаға екі рет үзілді-кесілді талап қойған хат жіберді, онда орыс мемлекетіне ерікті түрде қосылу талап етілді. Бірақ Хиуа ханы Мұхамед Рахим II оның талабынан бас тартып, қорғанысқа белсенді дайындалды.

1873 жылы ақпанның ортасында генерал фон Кауфманның Хиуаға қарсы әскери науқаны басталды. Бұл ретте Ресейдің Орта Азияға бұрынғы әскери жорықтарымен салыстырғанда, ол мейлінше ауқымды болды. Шабуыл 13,5 мың солдатпен, жаңа әскери техникамен және 76 пушқалық стволдармен бес бағыт бойынша жүргізілді. Көлік 4600 жылқы мен 2000 түйеден тұрды.

Хиуа жорығы генерал фон Кауфманның жалпы қолбасшылық етуімен 12 журналист, фотограф, суретші-өрнекшілер, топографтар, соның ішінде «Нью-Йорк» таймстий Мактахан бұркеншік атымен арнайы тілшісі, «Рижский вестник» газетінің тілшісі, Ресей тағының принц Улы мәртебелі Евгений Максимович Романов болды. Одан басқа, «Екатерина II» кораблінің капитаны Бутаков Арал теңізіне, Қоңырбатқа, өз барлаушыларын Хиуа хандығының әскери-саяси сипаттамасы туралы мәліметтер жинау үшін жіберді. Оған Сыздық Сұлтан мен Телқожа Атығай ұлының Хиуа хандығындағы әскери-саяси және қоғамдық қызметі жақсы белгілі болатын, жорық ерте, ыстық жағдайында, Қарақұмдағы шөлде өтті. Атап өту керек, егер сауда керуені бейбіт кезеңде Ташкенттен Хиуаға дейінгі жолды 15-17 күн ішінде өтсе, онда орыстар бұл жолдан өтуге 100 күннен астамын жұмсады.

Сұлтан Сыздық пен Телқожаның жігіттері бұл орындар мен орыс әскері қозғалатын барлық құдықтардың орналасуын өте жақсы білді. Олар алдын ала жабылды немесе қалқалданды. Міне, неліктен патша әскерлері жанадан 60 құдықтай қазуға мәжбүр болды, бұған көп уақыт пен күш жұмсалды.

Қарсыласқа солдаттардың, жылқылардың, түйелерді қоректендірудің сәтсіз түскен кезде, Телқожаның жігіттері оларға тұтқиылдан шабуыл жасайтын. Соның өзінде олар әскердің Хиуа хандығына жақын қозғалуын созды.

Профессор Желябужский 1893 жылы Петербургте басылған «Хиуаның басып алу очеркі» монографиясында: «Судын болмауынан, және аруудан әскерлерге қарсылықтың салдарынан 13 мың орыс солдаттың Хиуаға дейін небәрі 7,5 мыңы жетті» деп жазды.

Бұл Орта Азияны жаулап алуда соңғы 10 жылда орыстардың ең үлкен шығыны еді. Сондықтан, патша үкіметі Хиуа хандығына қатығыздикпен өштікті. Оған ең үлкен контрибуция - 2 млн. 200 мың алтын сомағы салынып, Хандықтан түркістан генерал - губернаторына Әмударияның он жақ жағалауының бәрі өтті. Бұл Хорезм оазисіндегі барлық халықтың кедейленуіне алып келді.

Хиуа хандығы қорғанысының нағыз батырлары Матмурат девонбегі, Юсуф махрам, Құттымұрат мырбасы тұтқындалды. Сыздық пен Телқожа қашып кетудің сәтсіз түсті. Олар заңнан тыс, яғни мемлекеттік қылмыскер деп жарияланды. Олардың бастарына Кауфман жоғары баға тағайындалды...

Сұлтан Сыздық пен Телқожа Қарақұмға кетті.

Телқожа, Чарджо облысындағы Дарған атаға тауа ауылда қалды, Сыздық Сұлтан Гератқа жетті, одан соң Қашқарға барды. Ол қайда болмасын жақ жұрттық басқыншыларға қарсы соғысқа қатысты. Қашқарда Қытай әскеріне қарсы шайқаста жүріп, Сыздық өз отрядын қоршаудан шығарып алды. Ол оң қолынан ауыр жаракат алды. Жаракат ауыр еді, оған кесу қатері төнді. Сұлтан Сыздық өзінің барлық қызметі мыңызын жоғалтқанын түсініп, Түркістан генерал-губернаторы Кауфманға, еліне оралып, стационарлық госпиталда өз жаракатын емдетуге рұқсат етуіне өтініш жасады. Кауфман Сыздық Сұлтан бойынша қолбасшы, білікті басшыны көрді, ол Орта Азия мен шығыс Түркістанда халықтың арасында үлкен беделге ие болды. Өз кезегінде ол орыс патшасы Александр II-ге біздің кейіпкерімізді көшіруді сұрады және өз кезеңінің әскери басшысы екенін жан-жақты жазды. Александр II өз жарлығымен рақымшылық жариялады. Кауфман Сыздық Сұлтанға Ферғанада қабылдады, онда тәжірибелі дорігерлердің көмегімен оның жаралы қолы жазылды. Оған сондай-ақ Бұхарда тұратын, шығуға құқығы жоқ отбасымен бірігуде көмектесті. Сыздық туған жеріне, Шымтеңге тұратын ағасы Ахмет Кенесаринге оралды. Сұлтанды тұстырты, серіктері, жерлестері қуанышпен қарсы алды. Орыс газеттері хабарлағандай, Сұлтанмен ораулын тұтастай бір атап ағанды. Архив деректері, тек келген күннің өзінде ғана тұстырты барын санамай ақша, азық-түлік, заттар, 500-ден астам көл әкелді. Ол барлығына ашық-жарқан болды, серіктері мен кедейлерге қомақты көмек жасады.

Сұлтан Сыздықтың жігіттеріне, соның ішінде Телқожаның атына берілген жерді Хиуа жорығынан соң орыстар көмекселеді. Тек бірнеше жыл өткен соң патша рақымшылығы жарияланғаннан кейін Телқожа Сарыби болысына оралды. Ол бірден халық арасында қайыршылық, сауатты адам және жақсы қожайын ретінде танымал болды. 1894 жылы Телқожа Сарыби болысының басшысы болып тағайындалды. Мынадай сұрақ туады, неліктен бір кездері қауіпті қылмыскерді Түркістан генерал-губернаторлығының болыстығының

біріне басшы етіп тағайындайды? Балкім, бұған өз есептері болған шығар: халық арасындағы беделі мен танымалдығы, жергілікті мекен мен жергілікті өмір жағдайларын жақсы білетіндіктен болар. Бұл мәселені зерттеуде, бізге тағы бір салмақты себепті анықтаудың сәтсіз түсті. Сыздық Сұлтаннан туған ағасы - Ахмет Кенесарин Сырдария геберниясының өкімшілігінде жиырма жылдан астам қызмет етті. Телқожаны Сарыбеге әкім етіп тағайындады, оған басқа фамилия (Баяков) мен төлқұжат бергені анықталып отыр.

Телқожа өзін білікті әрі қабілетті басшы ретінде танытты. Ол жергілікті халықтың құрметін иелене алды, оның пікірімен жергілікті бастықтар да санақты.

Телқожаның болыстық басқарма бастығы лауазымындағы қызметі - ол тек сарбаз болып қана қоймай, сонымен бірге қабілетті әрі беделді басшы, қара халықтың қамын жеген өділ азамат екенін көрсетті.

Орта Азия мен Қазақстан халықтары тарихының қарама-қайшы беттерінің бірі 1916 жылғы көтеріліс болып табылады десек бұл көтеріліс отаршылық пен ұлттық кемсітушілікке қарсы бағытталған көптеген ұлт-азаттық қозғалыстарының құрамдас тізбектегі буыны болып табылады.

Көтеріліс Түркістан халықтарының ұлт-азаттық қозғалысының шарықтау шегі болды. Көтерілістің тікелей себебіне II Николай императордың жергілікті халықты тұл жұмыстарына шақыру туралы 1916 жылғы 25 маусымдағы жарлығы себепкер болды.

Жоғарыда аталған жарлық 1916 жылы, 25 маусым бұрын 1886 жылы, 1912 жылы 23 маусымда қабылданған заңдарды бұзушылық болды. Онда Түркістанның жергілікті халқы әскери қызметке шақыруға жатпайтыны және кез-келген әскери кинолаудан босатылатыны айтылған еді.

Жергілікті төменгі әкімшіліктің өкілдері - ақсақалдар, мырзалар, болыстық басқармалар әскери губернаторлардың айрықша тапсырмаларын күнделікті өмір сүретін көздеріне айналдырды. Паракорлық кен өріс алды. Тұрғындардан алымдар жинау мен қиянат жасаушылық орасан зор мөлшерге жетті. Жергілікті байлардың ұлдарын әскерге шақыртқызбай, тізімге тек кедейлердің балалары ғана ілікті. Көптеген отбасылар жалғыз асыраушыларынан айырылды. Бұл жергілікті халықтың орасан зор қарсылығын тудырды.

Халықтың тағы бір ашынуын байлардың өз орнына басқа адамды - сатып алып, жалдап, әскерден шақырудан босауға ашық мүмкіндік берген патшаның 1916 жылғы 11 маусымдағы жарлығы талқылау енгізу тудырды. Ал байлар мен билерден құрметті азаматтар әскерге шақырудан мүлдем босатылды.

Толқу Әмудария бөліміне де жетті. Онда 5148 адам әскерге шақыруға жатса, оған байланысты 1916 жылғы 24-25 шілдеде Тортқұл болыстығының Сахтиян және Ходжабай мекендерінде өйелдердің арасында толқу өтті. Олар өздерінің күйеулері мен ұлдарын тұл жұмыстарына жөнелтуді тоқтатуға талап етті. Осы оқиғадан төртпілдіктің, наразылық акциялары басталды. Келесі наразылық Әмудария бөлімінің басқа болыстықтарына да өтті. Ол әсіресе, Тортқұл, Шурахан, Тамды, Нөкіс және тағы бірнеше болыстықтарда белсенді сипат алды.

Бұл оқиғалардың кезінде Телқожа да қаза тапты. Болжам бойынша оны әйелдер тобыры өлтірген. Қисын бойынша істің бұлай болуы мүмкін емес. Көптеген фактілер бұл қазаның тапсырысты өлімнен басқа ештеңе еместігін көрсетеді. Әкім ауыр балтаның бірнеше соққысынан өлгендігін, бұл кез-келген еркіннің, оның үстіне әйелдің күші жеті бермейтіндігі туралы фактілер де баршылық. Яғни, әйел киімін киген ер адам өлтірген.

Телқожамен бірге екі жергілікті старшын мен жергілікті шенеуніктің әйелі қаза тапты. Олардың мүлкі тоналды.

Мұрағаттық материалдарда әлдебір Сүлеймен Буриев (ол әрі Салман Буранов та ред.) ұйымдастыра алғандығына сендіреді. Ол 1876 жылы туған, Ташкенттің тумасы, Әмудария бөліміне жеңіл пайда табу үшін келген.

Бұл тарихи баянның мәні неде?

Өткен ғасырларға тыныш, бейбіт өмір сүріп жатқан халқымызға басқыншылық жасағандармен қарсы қорғаныс соғыстарда елін, жерін қорғаған батыр бабаларымыздың қайшылыққа толы тағдырларына жан-жақты әділ баға беруге тәуелсіз ел болғаннан бастап көл жетті. Ұлттық азаттық үшін мұсылмандық намыс үшін жаумен алысқан қаһармандарымыз Кенесарыұлы Сыздық Сұлтан мен Телқожа батырдың тағдырларында да қарама-қайшылықтар болды.

Комексіленіп қалған осындай ерлердің есімдерін ерліктерін тарих қатпарларынан аршып алып бүгінгі, ертеңгі ұрпаққа жеткізу тек тарихшылар ғана емес, ағарту-мәдени, білім сияқты идеологиялық барлық салалардың міндеті.

Сыздық пен Телқожаның есімін мәңгілікке қалдырудың - Оңтүстік Қазақстан облысы мен Түркістан қаласы әкімдері қолға алар деп ойлаймыз.

РУХАНИ ОРЫНДАР ҚАЙТА ЖАНДАНУДА

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты халыққа жолдаған үндеуінде: Мән еліміз мықты, өрі жауапкершілігі жоғары біртұтас ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынымыз және бұқаралық сананы қалай өзгертетініміз туралы көзқарастарымды ортаға салуды жөн көрдім-дейді.

Көрім АСЫЛХАН,
Тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғау инспекторы

Тәуелсіздік алғалы бері сындарлы саясаттың озық үлгісінің арқасында еліміз экономикалық тұрғыдан да, руханият дүниесінде де бірнеше сатыланған белестерден өтіп әлем елдері алдында дамудың жана үлгісін көрсетті десе де болғандай. Айтса айтқандай рухани шынайы байлығымызға көңіл бөліп, сана сезімімізде ұлттық тұрғыда ойлау жүйесін қалыптастыруды Елбасы ешқашан назардан тыс ұмыт қалдырған емес. 2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында Қазақстан аумағындағы тарихи-мәдени ескерткіштер мен нысандарды жаңғырту соның жарқын мысалы десе де болғандай. 2013 жылы «Халық – тарих толқынында» бағдарламасы арқылы әлемнің ең белді көме мұрағатарынан төл тарихымызға қатысты құжаттарды жүйелі түрде жинап, зерттеуді ата-баба алдындағы асыл аманатты қастерлеп ғана қоймай келер ұрпаққа бай тарихымызды шегендеп беру болып табылады. Бұл сөз жок бүгінгі рухани жаңғыру бастамасының сол кездегі алғашы шарты еді. Кемелденген еліміздің жас өскелен

ұрпақтары бойына ұлттық идеяны сіңіру, рухани тәрбие беріп, ұлтымыздың мызғымас берік негізін қалау бүгінгі аға буын өкілдеріне қойылар талап, жастарымызға артылар міндет десе әсірелегендік емес. Егемен елімізді әлем алдында жаңа қырынан танытып, рухымыздың асқақтығын, төл тарихымыздың тереңдігін көрсететін күні бүгінге дейін жер ана тосінде көміліп жатқан обалар, қираған қорғандар, қанды қырғын қасаптардың тілсіз куәгерлері бабалар кесенелері, әулие сағаналары болмақ. Рухани жаңғырып, жаңарудың алғашқы қадамын ұлы жібек жолына қоныстанған көне қалалар, қазіргі таңда туризмге сұранып тұрған Отырар, Сығанақ сынды тарихи орындар көшбасында әлем мойындаған Түркістан шаһары бастап отыр. Қаланың қақ ортасында орналасқан күмбезі қок тіреген, Орталық Азияның теңдесіз әсем архитектуралық өнерін бойына сіңірген Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ісі қазақтан ғана емес, бүкіл түркі әлемінің рухани ошағы алты алаштың айбынды отаны десек артық айтқандымыз болмас. Кілеп еліміздің ел басқарған хандары, айтулы тұңғалары, билері мен бағландары жатқан ұлттық пантеонымызға күн сайын бойына рухани азық жинау үшін алыс-жақын жерлерден

сапарлатып ат басын тірейтін қауым жеткілікті. Сонау шалғайдан келуші қонақтарға «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы қызметкерлері барына қызмет жасап өз қорығына қаресті көне қалалар, қорымдар, ауылдар т.б. ескерткіштерді насихаттап, бүгінгі тыныс-тіршілігімен таныстырып келеді. Қазіргі таңда мұражай тізімінде

207 тарихи-мәдени мұра есепке алынған. Соның ішінде мемлекет қарауына алынған Гауһар ана, Үкеш ата кесенесі мен құдығы секілді діни-рухани ескерткіштер де бар. Бұл рухани орындарды қайта жандандыру, тұрақты түрде қорғау мәселесі ЭКСПО-2017 көрмесі аясында басты тақырыптардың біріне айналған болатын.

Еліміздің ұлттық рухани құндылығын өзге ел алдында танытатын бірден-бір ескерткіштерге аз-кем тоқталсақ, Түркістан қаласынан оңтүстікке қарай 4 шақырымда Түркістан-Шауылдір автокөлік жолынан солға қарай 500 метр жерде Гауһар ана кесенесі орналасқан. Аңыз сарынына, шежіре деректеріне сүйенсек Қожа Ахмет Ясаудің қызы Гауһар анамыздың бейітін басына өз заманында күйген кірпіштен кішігірім кесене тұрғызылты. Алайда, XX ғасырдың басындағы сұрқия саясаттың салдарынан кесене бұзылып, кірпіші тоналған екен. Бұл олқылықты істің орынын толтыру мақсатында «Әзірет Сұлтан» қорық-мұражайы Гауһар ана басына қайта кесене орнатты. Келбетіне көркі сай кесене аумағындағы негізгі жұмыстар 2016 жылдан бастап қолға алынды. Жантак, шенгел басқан аумақ гүлзарлармен абаттандырылып жүйелі түрде ағаш көшеттері отырғызылды. Ескерту, белгі таяқшалары қайта жаңартылып, Гауһар ана кесенесі туралы 3 тілде жазылған ақпараттық таяқшалар орнатылды. Кесене алдындағы автотұрақ аумағы тегістеліп, айналасы темір шарбақпен қоршалып, тас төсеу жұмыстары жүргізілді.

Алыс-жақыннан ағылатын туристердің ақ-қарасы көп болатын болғандықтан заманауи талапқа сай дәретхана салынды. Қожа Ахмет Ясауи кесенесінен шығысқа қарай 2,5 км жерде Ө.Тұтқабаев көшесінің бойында орналасқан Гауһар анамыздың еріне арналып салынған Әлқожа ата кесенесі де абаттандыру жұмыстарынан тыс қалған жоқ. Кесене алдындағы жер тегістеліп, бау-бақшасы ретке келтірілді. Кесенеге кіруші туристерге арналған жолдарына тас төселіп, жарық шамдар мен арнайы орындар орнатылды. Электр желілері толығымен қайта жаңартылып, кесененің ішкі және сыртқы қабырғаларындағы кейбір орын алған олқылық жұмыстар қайта түзетілді.

БАСПАСӨЗ ҚЫЗМЕТІ ХАБАРЛАЙДЫ

ӘЗІРЕТ СҰЛТАНҒА КЕЧИОРЕН МӘРІ КЕЛДІ

Түркия Республикасы Кечиорен муниципалитетінің мәрі Мустафа Ақ бастаған делегация «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейіне келіп, Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде баба рухына тағзым етті. Келген меймандарға қорық-музей

экскурсоводтары К.Әсетова мен А.Жанысбаева түрік тілінде экскурсия жүргізді. Кечиорен муниципалитетінің мәрі Мустафа Ақ музей экспозициясымен танысып, онда көрсетілген әрбір жәдігерге ерекше қызығушылық танытты.

ӨТКЕНГЕ ҚҰРМЕТ, БАБАЛАРҒА ІЗЕТ

2017 жылдың 14 шілдесінде Әжімбет бидің «Әзірет Сұлтан» кесенесінде жерленген тұлғалар тізіміне енгізілуіне орай салтанатты жиын өтті. Жиынға белгілі қоғам қайраткері Жәнібек Кәрібжанов, «Түркістан қалалық ҰОС және еңбек ардагерлер ұйымы» қоғамдық бірлестігінің төрағасы Ж.Құлбаймбетов бастаған зиялы қауым өкілдері, «Әзірет Сұлтан» қорық-музейінің

қызметкерлері және алыс жақын өңірлерден келген Әжімбет бидің ұрпақтары қатысты. Ел билеген хандарымыз, елді жаудан қорғаған батырлар, ел мен елді жарастырып, ауызбіршілікті нығайтып отырған билер мен игі жақсылар өздерін көзі тірісінде Ұлы бабаның қасына әкеліп жерлеуді өсиет еткен.

ТҮРКІСТАН ЖАЗИРАСЫНЫҢ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында ұсынылған «Қазақстанның рухани жәдігерлері» («Қазақстанның қасиетті жерлерінің географиясы») жобасын негізге ала отырып «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінде Түркістан өңіріндегі тарихи-мәдени, рухани және археологиялық ескерткіштердің жолсызбасы (карта) жасалынып.

Бұл туристік бағыт бойынша келушілерге білікті музей мамандары (экскурсия, фото-видео, тасымалдау т.б.) өз қызметтерін ұсынып, Түркістан өңірінің көрікті жерлерімен таныстыратын болады.

ӘЙГІЛІ КАРТИНА РЕСЕЙ МУЗЕЙІНДЕ

Қазақ даласына саяхат жасаған орыстың қылқалам шебері, әлемге әйгілі суретші В.Верещагиннің Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің есігін бейнелеген белгілі «У дверей мечети» (1873 ж.) суреті осы күнде Мемлекеттік орыс музейінің (Санкт-Петербург қ., Ресей) экспозициясында тұр.

БАҚ ӨКІЛДЕРІ БАС ҚОСТЫ

«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінде «28 маусым – Қазақстан Республикасы Байланыс және ақпарат құралдары қызметкерлері» күніне орай ұйымдастырылған мерекелік бас қосу болып өтті.

Бекжігіт Сердалі, «Денгеленген дүние» газетінің тілшісі Роза Нарымбет, «Аймақ» газетінің бас редакторы Ақмарал Ганиқызы және өзге БАҚ өкілдері мен музей қызметкерлері қатысты.

Дастархан басындағы кездесуге Түркістан қаласы Мәдениет және тілдерді дамыту бөлімінің басшысы Жанболат Ибрагимов, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің профессоры, фил.ғ.д. Сейдулла Садықов, жергілікті «Түркістан» газетінің бас редакторы Асан Оспан, Қазақстан жастар сыйлығының лауреаты, Мәдениет қайраткері

Қорық-музей директоры Жандос Әубәкір БАҚ өкілдерін төл мерекелерімен құттықтап, ізгі тілегін жеткізді. Шараға келген қонақтар өз ой-пікірлерімен бөлісіп музей ісінің дамуына лайықты ұлестерін қосуға ұсыныстарын білдіріп жатты.

Жиын соңында келген қонақтарға алғыс хаттар тапсырылып, баспа өнімдері сыйға тартылды.

АСТАНА КҮНІНЕ - МЕРЕКЕЛІК ШАРА

2017-жылдың 3-шілдесі күні «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінде Астана күні қарсаңында «Алаштың бақ ордасы – Астана» тақырыбында мерекелік шара өтті. Атаулы шараға қаламыздың жасөспірімдері, бала-бақша мен мектеп оқушылары және музей қызметкерлері қатысты.

Шара соңында «Әзірет Сұлтан» қорық-музейінің ғылыми зерттеу бөлімінің меңгерушісі Ғ.Искаков мерекелік шараға белсене қатысқан қонақтарды Астана күнімен құттықтап, еліміздің болашағы жас ұрпақтар өнеріне сәттілік тілеп, қорық-музей атынан алғыс хаттармен марапаттады.

Шараның негізгі мақсаты - Елордамыз Астана туралы болашақ ұрпақтың танымын қалыптастыру, туған елге сүйіспеншіліктерін арттыру.

Отансүйгіштікке тәрбиелей отырып,

БАС ГАЗЕТ БАСШЫСЫ «ӘЗІРЕТ СҰЛТАНДА»

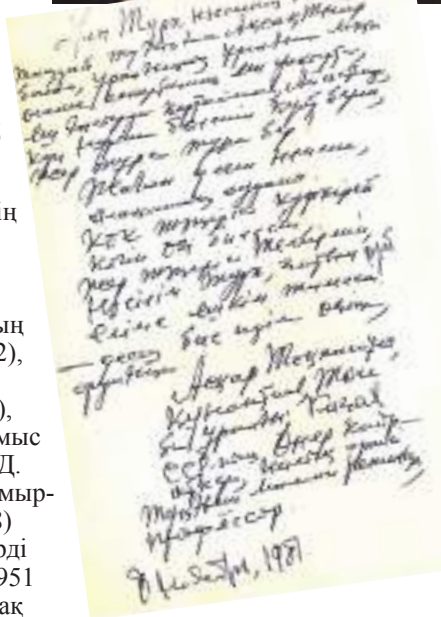
«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі алыс-жақыннан келген қонақтардан әсте босамайды. Өткен аптаның демалыс күндері Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде «Егемен Қазақстан» республикалық газеті» акционерлік қоғамының Басқарма төрағасы Дархан Қыдырәлі болып, баба рухына құрбандық шалып, құран бағыштады.

Еліміздің бас газетінің басшысы жәдігерлермен танысып музей қызметкерлеріне толағай табыстар тіледі.

АЛАШТЫҢ АСҚАРЫ ЕДІ

Асқар Токпанов (13.10.1915 - 22.11.1994) қазіргі Алматы облысы Іле ауданы Шілікөмер ауылында дүниеге келген. режиссер, педагог, Қазақстанның халық артисі (1975). 1932-1933 ж. ҚазҰПУ-да оқыды. 1939 ж. Мәскеу қаласындағы Театр өнері институтын (проф. В.Г. Сахновскийдің жетекшілігімен) бітірді. 1939-1944 және 1948 - 1951 ж. Қазақ академия драма театрында режиссер қоюшы болып. М.Әуезов пен Л.С. Соболевтің «Абай» (1940), Ш.Құсайынның «Марабай» Әуезовтің «Сын сағаттасы» (екеуі де 1941) мен «Еңлік - Кебек» (1944), С.Мұқановтың «Женіс жыры» (1942), Ғ.Мустафиннің «Миллионер» (1950), А.П. Штейннің «Намыс соты», Д.Гоу мен А.Д. Юссоның «Терең тамырлары» (екеуі де 1948) секілді спектакльдерді сахнаға шығарды. 1951 - 1953 ж. қазіргі Қазақ академия балалар мен жас өспірімдер театрында, сондай-ақ, Қарағанды (1945-1946), Атырау (бұрынғы Гурьев; 1955, 1959), Жамбыл (1969 - 1971) облысы қазақ драма театрларының көркемдік жағын басқарып, спектакльдер қойды. А.П. Чеховтың («Шағала» мен «Иванов»), А.В. Софроновтың («Аспазшы әйел», «Күйеуі сенген аспазшы»), М.Горькийдің («Форма Гордеев», инсценировка) туындыларын аударды. Алматыдағы театр училищесінде (1939 - 1944) және Онер институтында (қазіргі Қазақ ұлттық өнер академиясы, 1955 - 1963 ж. кафедра меңгерушісі; 1975 жылдан профессор) пед. қызметпен шұғылданды. 1995 ж. Алматыда ол тұрған үйге мемориалды тақта орнатылды. Еңбек Қызыл Ту, Халықтар достығы, «Құрмет белгісі» ордендерімен және медальдармен марапатталған.

ФОТОЭТЮД

Кесене маңы гүл абат

Түркістанда Қожа Ахмет

Жаппар Хаққа ұнайсың- Зікір етіп зарласаң. Жамағатқа ұнайсың- Пікір етіп барласаң. Одан басқа амал жоқ, Шартаптағы шарласаң. Осыларға бекем бол

Ақыретті камдасан. Мединада-Мұхамбет, Түркістанда - Қожа Ахмет, Манғыстауда - Пір Бекет, Солардан сұра нанбасаң!

Аралбай ОҢҒАРБЕКҰЛЫ (1854-1914)

ХАБАРЛАНДЫРУ

ҚҰРМЕТТІ ТҮРКІСТАНДЫҚТАР ЖӘНЕ ҚАЛА ҚОНАҚТАРЫ!

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2017 жылдың 19 мамырындағы №142 «Мәдениет ұйымдарына тегін қол жеткізу туралы» Бұйрығына сәйкес «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі әкімшілігі барлық келушілерге әр айдың үшінші жексенбісі күні және мектеп оқушылары үшін қанникул күндері музейге кіру тегін екендігін хабарлайды.

«Әзірет Сұлтан» қорық-музейі Сіздерді шақырады.

Байланыс телефондары: 8 (72533) 3-23-00 Электрондық пошта: azret-sultan@mail.ru, Сайт: www.azretsultan.kz, Instagram: muzei_azretsultan

СІЗ БІЛЕСІЗ БЕ?

ҚАЗАҚТЫҢ «ЖЕТІ ЖАРҒЫСЫ» (КҮН ЖӘНЕ АЙЫП)

Қазақ халқы ерте заманнан қастандықпен кісі өлтіруді кешірілмес қылмыс санап, қунақарды «Жанға-жан, қанға-қан» жолымен жазалаған. Айыпкер жазықсыз адамды нендей қарумен қалай өлтірсе, өзіне сондай қару жұмсалып, өзі қолданған тәсілде өлім жазасы орындалған. Заманнан заман өтіп, жеке хандық – мемлекет құрылғаннан кейін, ежелгі заң тізбегіне өзгерістер енгізіліп, кейбір жағдайда кісіні қасақана майып етушіге немесе өлтірушіге жаза ретінде күн – малдай төлем, алым, өндіру қалыптастырылған. Сол заң бойынша қунақардан, егер оның шаруасы ташы болса, туыстары мен ру-тайпасынан өндірілетін күн мелшері белгіленген.

- Мысалы: – өлтірілген ер адам үшін «бүтін күн»: 1000 кой немесе 100 түйе, немесе 200 жылқы; – өлтірілген әйел үшін жарты күн – 500 кой немесе 50 түйе, немесе 100 жылқы; – хан, сұлтан, дінбасы қастандықпен өлтірілсе, жеті ру мен жеті аталы елге билік жүргізген даңқы ескеріліп, бір адам үшін төлем мөлшері жеті кісінің бүтін күні – 7000 кой немесе 700 түйе, немесе 1400 жылқыға бағаланған; – қарапайым қожамен төре өлтірілсе, ақсүйектігі қаперге алынып, әрқайсысы үшін төлем екі кісінің бүтін күні 2000 кой немесе 200 түйе немесе 400 жылқы есебінде тағайындалған; – әйел ерін өлтірсе – өлім жазасы; – әйел зорлау – кісі өлтірумен теңестірілген; – босағаға байланған жолаушының аты бір адамды теуіп өлтірсе, ат иесі айыбының төлеміне бүтін күн – 1000 кой немесе 100 түйе, немесе 200 жылқы белгіленген;

- үй жапсарына байланған ат теуіп өлтірсе, ат иесінің төлемі жарты күн – 500 кой немесе 50 түйе, немесе 100 жылқы болған; – үй артына байланған ат теуіп өлтірсе, ат иесінің төлемі – «ат-шапан»; – кісінің бір көзі қасақана шығарылса – жарты күн; – екі қолы кесіліп, кісі мүгедек болса – бүтін күн; – екі құлақ кесілсе – жарты күн; – омыртқа сынып, адам сал болып қалса – бүтін күн; – ер адам зорлықпен пішірілсе – бүтін күн; – қатты соққы салдарынан адам есінен айрылып, жынданса – бүтін күн; – әрбір кесілген саусақ үшін-оннан бір күн; – әйелдің екі емшегі кесілсе – бүтін күн; – екіқабат әйел өлтірілсе, іштегі нәресте қоса есептеліп – екі бүтін күн; – сынған бір тіс үшін – қырықтан бір күн; – жаңа туған нәресте өлтірілсе – бүтін күн; – жаңа білінген нәресте іште өлсе – бір тоғыз айып (9 тұяқ); – бес айлық іштегі нәресте өлсе – үш тоғыз айып (27 тұяқ); – бес айлан асқан іштегі нәресте өлсе – жарты күн; – Қылмысқа он үш жастан асқандар тартылған. Мылқаулар мен есі ауысқандар, екіқабат әйелдер жазадан құтқарылған, бірақ ел қарғысына ұшыраған. Құлдардың қылмысына қожайыны жауап берген. Тарихында түрмесі, лагері болмаған қазақ халқының күн және айып заңдары талай ұрпақты ақ жолға тәрбиелеуде үлкен рөл атқарды.

ҚҰРЫЛТАЙШЫ

«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы

Бас редактор Әбдікерім МАНАПОВ

Жауапты хатшы Дәулет ҚОЖАМҰРАТОВ

Беттеуші-дизайнер Самат КЕРИМОВ

Редакцияның мекенжайы:

Түркістан қаласы, Тәуке хан даңғылы, 282 «А» үйі e-mail: azret-sultan@mail.ru

Байланыс: 8 (72533) 3-23-00

Газет Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникация министрлігінде 2016 жылғы 21 қыркүйекте тіркеліп, №16154-Г куәлігі берілген

Газет айына 1 рет шығады

Индекс 161200

Газетке жарияланған материалдарды көшіріп басқан жағдайда сілтеме жасалу міндетті.

Автордың мақаласы мен жарнама мазмұнына редакция жауап бермейді.

Қолжазбалар өңделеді және кері қайтарылмайды.

ТАРАЛЫМЫ – 1000 ДАНА

Газет редакцияның компьютер орталығында теріліп, беттелді.

«ERNUR-print» ЖШС-нің баспаханасында басылды. Шымкент қаласы, Т.Өлімқұлов көшесі, 22 үй.

Кезекші редактор Динара АРЫНОВА

Тапсырыс № 2083